

תוכן עניינים

1	תקציר
2	מבוא
3	פרק א: רקע תיאורטי
3	1. חוסן נפשי
3	1.1 מהו חוסן נפשי
5	1.2 חוסן נפשי בקרב ילדים
7	2. החוסן הנפשי של התלמיד וחשיבותו במסגרת תהליך הלמידה
8	2.1 הגורמים המשפיעים על החוסן הנפשי של התלמיד
8	3. יחסי מורה-תלמיד
10	3.1.1 הממדים של יחסי מורה תלמיד לפיתוח החוסן הנפשי של התלמיד על פי המודל של פיאנטה
11	3.2 תפיסת המורה את מערכת היחסים שלו עם התלמיד
12	3.3 תפיסת התלמיד את מערכת היחסים שלו עם המורה
13	4. המורה כגורם המשפיע על החוסן הנפשי של התלמיד
14	4.1 הרגשת התלמידים באשר למסוגלותם הלימודית
16	4.2 מוטיבציה ללמידה בקרב תלמידים
18	פרק ב: שאלת המחקר
19	פרק ג: דיון
22	פרק ד : סיכום ומסקנות
26	ביבליוגרפיה

תקציר

העבודה הנוכחית בוחנת את הקשר שבין יחסי מורה-תלמיד לבין חוסנו הנפשי של התלמיד. לשם כך, נסקר נושא החוסן הנפשי, באופן בכלל ובקרב ילדים ותלמידים בפרט, וכן נושא יחסי מורה-תלמיד בפרק הראשון. באמצעות סקירה זו ננסה לעמוד על הקשר שבין שני משתני המחקר (יחסי מורה-תלמיד וחוסן נפשי). חוסן נפשי מוגדר באופן כללי כמשתנים ותהליכים המגבילים תוצאות שליליות הנלוות ללחץ, כך שהפרט הניצב מול מצבי סיכון שונים מצליח להתמודד עמם בהצלחה גם נוכח נסיבות מאתגרות או מאיימות (Waxman, Gray & Padron, 2003). במסגרת העבודה נתייחס למשתנים שונים המושפעים מהיחסים בין המורה לתלמיד ונעמוד על חשיבותו של החוסן הנפשי אצל ילדים ובתהליך הלמידה, ונתייחס לשלוש תיאוריות: תיאוריית ההתקשרות של בולבי (Bowlby, 1988 בתוך גרנות, 2008), המודל המערכת-אקולוגי של ברונפנברנר ומוריס (Bronfenbrenner & Morris, 1998), והמודל של פיאנטה (Pianta, 1999). התיאוריות מציגות את החשיבות שבקשר שבין ילד למבוגר משמעותי ואת השפעת היחסים שביניהם על התפתחותו של הילד ודפוסי ההתנהגות שלו. מן הסקירה עולה כי ככל שיחסי המורה והתלמיד חיוביים יותר ומאתאפיינים בקרבה ואכפתיות, כך יגדלו חוסנו הנפשי והישגיו של התלמיד.

מבוא

כל אדם נתקל בימי חייו במאורעות הגורמים למתח, אולם בני אדם נבדלים באופן בו הם מתמודדים עם המאורעות הללו, ובעוד שפרט אחד עלול לסבול מהפרעות נפשיות שונות כתוצאה מחשיפה לאירועי חיים הגורמים למתח ולמצוקה, פרט אחר יתמודד איתם באופן שיאפשר לו לשמור על בריאותו נפשית. חוסן נפשי הוא אחד המנגנונים המסייעים לאדם להתמודד עם מקורות של לחץ וחרדה באופן בריא (Rayeat Mohatashami, Tajari, & Akhbari, 2015). כלומר, מונח זה מציין הסתגלות חיובית בתגובה לנסיבות שליליות (Waller, 2009 in Karamipour, Hejazi, & Beheshti Yekta, 2015).

בית הספר מהווה זירה חשובה, בה מתעצבת התפתחותו הקוגניטיבית, הרגשית והחברתית של הילד. החוויות וההתנסויות של ילדים בבית הספר משפיעות בצורה מהותית על התפתחותם, ובכלל זה האינטראקציה שלהם עם המורים, המהווה גורם השפעה מהותי עליהם (Pianta & Hamre, 2009 בתוך אביעזר וזיו, 2013). לסביבת בית הספר וליחסו של המורה כלפי תלמידיו יש חשיבות עצומה בחיזוק חוסנו הנפשי והאקדמי של התלמיד (Waxman et al., 2003).

במחקר הנוכחי נבדוק את השפעת יחסי המורה והתלמיד על חוסנו הנפשי של התלמיד. בסקירת הספרות את הרקע התיאורטי לעבודה : מהו חוסן נפשי, מהי חשיבותו במסגרת תהליך הלמידה, יחסי מורה-תלמיד עם דגש עם המודל של פיאנטה (Pianta, 1999) והמורה כגורם המשפיע על חוסנו הנפשי של התלמיד. במידע זה נדון בפרק הדיון, ובו תובא גם התשובה לשאלת המחקר. בפרק הסיכום והמסקנות יוצג מידע שממחיש את חשיבות הנושא, עם סטטיסטיקה רלוונטית, וכן את דעתה של כותבת העבודה לגבי הנושא והאופן בו יש לפעול לגביו.

פרק א: רקע תיאורטי

1. חוסן נפשי

1.1 מהו חוסן נפשי

חוסן נפשי הוא "תהליך דינאמי שבו הפרט מציג הסתגלות טובה, למרות שחווה אירוע שלילי או טראומה" (Luthar & Cicchetti, 2000 in Campbell-Sills, Cohan, & Stein, 2006, p. 586). זהו מכלול של תכונות התורמות למהירות ולמידת ההתאוששות האפשרית לאחר חשיפה לגורמי מתח (Goldstein & Brooks, 2013).

גורמי מתח הם אירועי חיים הגורמים לתחושת עקה (stress), בין אם מדובר באירוע טראומתי יחיד ובין אם מדובר בלחץ מצטבר כתוצאה מחשיפה מתמשכת שמקורה בגורמים אישיים וסביבתיים (Rutter, 1987 in Stewart, Reid & Mangham, 1997). מצבי מתח שכאלו כוללים אירועים של מעבר ושל שינוי בחיים, המלווים ברמות גבוהות של מתח, כגון חולי, הפרעה בחיי המשפחה, אובדן פרנסה ועוד (Luthar & Zigler, 1987 in Stewart et al., 1997).

חוסן נפשי מייצג הסתגלות (או פחות פגיעות) מוצלחת למצבים שליליים (Grumzy & Masten, 1991 in Karamipour et al., 2015); פרט בעל חוסן נפשי גבוה מעבד מצבים המלווים במתח באופן חיובי יותר ומודע לתכונות הקיימות בו שבאמצעותן הוא יוכל להתמודד עם המצבים הללו. לא מדובר במונח המציין עמידות כנגד נזקים או מצבים מאיימים, וכן לא מדובר בפסיביות נוכח מצבים מסוכנים, אלא בהשתתפות פעילה ומועילה ויכולת להגיע לכדי איזון גם במצבים מסוכנים, באופן שמגן על הפרט מהסכנה ומהתוצאות הנלוות לחשיפה לגורמי סיכון-סיכון (Saeedi, 2012 in Karamipour et al., 2015).

מחקרים ראשוניים בנושא התמקדו במאפייניהם של פרטים בעלי חוסן נפשי, אך מחקרים מאוחרים יותר בתחום ניסו להבין את התהליך שגורם לכך שפרטים מסוימים מצליחים להסתגל בהצלחה או להתאושש ממצבי לחץ וטראומה. החוסן הנפשי הוא יותר מאשר החלמה מאירוע שלילי (Bonanno, 2004 in Campbell-Sills et al., 2006) – זהו תהליך חיובי של צמיחה או הסתגלות, גם לאחר תקופה שבה האיזון של הפרט הופר (Richardson, 2002 in Campbell-Sills et al., 2006).

לא קיימים קריטריונים והגדרות ברורים ומוסכמים למדידת חוסן נפשי או בסיס תיאורתי אחיד להגדרת המונח בספרות (Cabanyes Truffino, 2010) והשוני בהתייחסות למונח זה במחקרים שונים נובע לרוב מהבדלי גישות או מהקשרים שונים בהם נעשית התייחסות לנושא (Waxman et al., 2003).